

TENKİTLİ METİN NEŞRİNDE İMLÂ SORUNU
ÜZERİNE YENİ DÜŞÜNCE VE ÖNERİLER

*Ziya AVŞAR**

ÖZET

Tarihî metinlerin neşrinde filolojik yöntem etkin olduğu için, eski harfli metinlerin yeni harflere bilimsel anlayışla aktarılmasında kullanılan yöntemin, kendisinden kaynaklanan, oldukça fazla imlâ sorunu vardır. Genellikle kelimeyi köken, kök ve eklerine ayırma endişesinden kaynaklanan “**tahlilî imlâ**”, araştırmacıları neyin ayrılıp neyin ayrılmayacağı konusunda, tereddüde düşürmektedir. Bu çalışmada, tahlilî imlâdan kaynaklanan tereddütlerin büyük ölçüde giderildiği, “**terkibî imlâ**” adını verdiğimiz yeni bir yazım anlayışı önerilmiş ve bu bağlamda, tarihî metinlerle uğraşmamızın getirdiği bazı dikkat ve tavsiyeler, bilim dünyasının değerlendirmesine sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Metin Neşri, Tahlilî İmlâ, Terkibî İmlâ, Yeni Öneriler.

**NEW SUGGESTIONS AND IDEAS ON THE PROBLEM
OF CRITICAL TEXTS' ORTOGRAPHIC**

ABSTRACT

Because of using philological method, there are a lot of problems about studying on historical texts. “Analytic ortographic”, that comes from the anxiety of dividing word its radical and addition, makes searches hesitate which will be divided which won't be. In this study we suggest a new critical text writing method that we call “consolidative ortographic” and we report our ideas, come from our studies, to searchers.

Key Words: Text Publishing, Analytic Ortographic, Consolidative Ortographic, New Suggestions.

* Doç. Dr., Bozok Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
YOZGAT. ziyaavsar@gmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

Türkçede tenkitli metin neşrinin bilimsel bir sorun olarak ortaya çıkışını, “Harf İnkılâbı”ndan sonra, Arap kökenli Türk elifbasının, Latin kökenli Türk alfabesine aktarılmaya başlamasıyla tarihlemek mümkündür. Batı dünyasında, “*Kitab-ı Mukaddes tercümesinin asıl şeklini tespit, yunan-latin klasiklerini tetkik ve onların eserlerini doğru olarak neşretmek ihtiyacından meydana çıkmış*”(Ateş 1940-42: 253) olan tenkitli metin neşrinin uzun bir tarihî geçmişi vardır. Bu itibarla, ortaya çıkan bu sorunun çözümü için, Batı tecrübesine başvurulduğu görülür. Bu sorunun Türkoloji alanında ele alınışı, bizim tespitimize göre iki kol üzerinde yürür. Birinci kol, tenkitli metin neşirlerinde yöntem, ikinci kol da tenkitli metin neşirlerinde imlâ üzerinde durur.

1. Tenkitli Metin Neşrinde Yöntem Üzerine Yazılanların Değerlendirilmesi

Türkoloji sahasında, tarihî metinleri tenkitli metin esaslarına göre neşretmeye dair ilk makale, “**Metin Tenkidi Hakkında (Dasitân-ı tevârih-i mülûk-ı âl-i Osman münasebeti ile)**” adıyla 1942 tarihinde Ahmed Ateş tarafından yazılır. Ahmed Ateş bu makaleyi, Nihad Sami Banarlı’nın Ahmedî’nin “Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i ‘Osmân” adlı eserini yayımlaması üzerine tenkidî bir gaye ile kaleme alır. P. Collomp’un 1931’de yayınlanan “La Critique des Textes” adlı eserinde önerilen yönteme dayanan bu makale, meseleyi bilimsel yöntem açısından ele alarak, tenkitli metin neşrinin nasıl yapılması gerektiğini gösterir.

Ateş’in makalesini izleyen uzun bir süreçten sonra, Yusuf Ziya Kavakçı, “**İslam Araştırmalarında Usul**” adlı kitabında, tenkitli metin neşrinin gayesini, “*müellif tarafından kendi nüshasında yazılmış bulunan kelimeleri mümkün olduğu nispette tespit etmek*” olarak belirler.

Konu üzerinde, 1983’ten beri eksilmeyen bir ilgiyle duran Mertol Tulum, makaleden kitaba giden bir süreç içerisinde konu üzerindeki görüşlerini olgunlaştırır. 1983’te “**Filolojik Çalışma ve Eski Metinlerin Neşri Üzerine Görüşler**” adlı makalesinde, metinden daha kolay yararlanmanın yolunu, filolojik usullerle tenkitli basım yapmak olarak gösterir.

Tulum, 1996’da yazdığı, “**Elvan Çelebi’nin Menâkıbu’l-Kudsiyye Adlı Eserinin İkinci Baskısı Münasebetiyle / Bir Nice Söz**” adlı makalesinde ise, tenkitli metin neşrine ilişkin genel yönteme vurgu yaptıktan sonra özelden, tarihî bir metnin araştırmacılar tarafından kolaylıkla kullanılabilmesi için, metnin bütün malzemesinin işlenerek değerlendirilmesini, güç anlaşılır yerlerin açıklayıcı notlarla

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

desteklenmesini, çeşitli unsurlarla ilgili açıklamalar yazılmasını, dizin yapılmasını ve sözlük konulmasını şart olarak ileri sürer.

Bu makalede ileri sürdüğü görüşlerini zaman içinde genişleten Tulum, 2000 yılında, **Tarihî Metin Çalışmalarında Usul/ Menâkıbu'l-Kudsiyye Üzerinde Bir Deneme** adlı bir kitap yayımlar. Tulum'un usul açısından önemli olan bu kitabında, metin tenkidi iç ve dış olmak üzere iki yönlü bir tenkit olarak değerlendirilir. Tulum iç tenkidi, "*metnin yanlışlarını bulmak ve düzeltmek sanatı*", dış tenkidi ise, "*izah, şerh ve tefsir yoluyla metnin ihtiva ettiği bilgileri, tarih ve kültür unsurlarını ortaya çıkarmak, ...doğruluk derecelerini irdelemek ve yorumlamak*" sanatı olarak tarif eder.

Gönül Alpay Tekin'in "**Hamdullah Hamdî'nin Yeni Bir Leylâ ve Mecnun Nüshası ve Metin Tenkidi Hakkında Bazı düşünceler**" adlı makalesi, bir edebî metnin nüsha farklarındaki varyantları nasıl bir teknik yaklaşımla değerlendirmek gerektiğinin uygulamalı bir örneği olması bakımından ufuk açıcı bir nitelik taşır.

Tenkitli Metin neşrinin yöntemi üzerinde en son duran araştırmacı, Atabey Kılıç'tır. Kılıç, "**Günümüzde Metin Neşri ve Problemleri Üzerine Düşünceler**" adlı makalesinde, konunun nazari zemini üzerinde üretilen görüşleri serdettikten sonra, tenkitli metin neşri yöntemine göre yayımlanmış 30 eseri, eleştirel bir bakış açısıyla taramış ve ortaya çıkan problemleri, beş madde halinde sıralamıştır:

- 1- Metin kurma, seçere ya da şema ve nüshaları tavsif hususundaki problemler, daha önce Ateş ve Kavakçı tarafından ortaya konan metoda uyulmamasından kaynaklanmaktadır.
- 2- Tenkitli metin neşri için seçilen nüshalarda bilimselliğin ölçü olarak alınmaması, bu konuda keyfî davranılması.
- 3- Tenkitli metin neşrinin olmazsa olmaz unsuru olan şema ve seçere tespitine gereken önemi vermemek.
- 4- Nüsha tavsiflerinde özenli bilgi yerine, kimileyin tespit fişi düzeyindeki bilgiyi yeterli görmek.
- 5- Aparatların uygulanmasındaki düzensizlik ve keyfilikler.

2. Tenkitli Metin Neşrinde İmlâ Sorunu Üzerine Yazılanların Değerlendirilmesi

Tenkitli metin neşrinde imlâ sorununun, yöntem sorunu kadar ele alınmamış görünmesi, bu sorunun, yöntem sorunu içerisinde düşünülmesinden dolayıdır. Tarihî metinlerin çevriyazısıyla ilgili ilk problemler Millî Eğitim Bakanlığının 1941'de **İslam Ansiklopedisi**'ni yayımlamasıyla ortaya çıkmış, soruna çözüm üretmek üzere, İstanbul

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nce 1946'da hazırlanan “ **Türk İlmî Transkripsiyon Kılavuzu**” eksikleri olmakla birlikte, bilimsel metin neşrinde kullandığımız çevriyazının temelini teşkil etmiştir.

Bu tarihten sonra uzun müddet üzerinde durulmayan imlâ konusunda ilk kez, Zeynep Korkmaz bir yazı kaleme alır. Korkmaz, 1976 tarihinde, Hamburg'da katıldığı bir sempozyumda, “**Eski Osmanlı Kaynaklarının Yayımında Transkripsiyonla İlgili Değerlendirmeler**” adlı bir bildiri sunar. Korkmaz, bu bildirisinde Eski Anadolu Türkçesi dönemi metinlerindeki Türkçe kelimelerin yazımında **ünlü sistemi**yle ilgili olarak belirlediği değerlendirme aksaklıklarını şöyle sıralar:

1- i/é sorunu.

2- Eski Anadolu Türkçesi döneminde, düz sıradan kelime köklerine gelen yuvarlak ekler ve yuvarlak sıradan kelime köklerine gelen düz eklerin kural halinde devam etmesine uymayan bir imlânın görülmesi.

3- “hurûf-ı imlâ” denilen elif ve ye harflerinin, Arapça ve Farsçada tamamen ünlü uzunluklarını karşıladıkları halde Türkçe kelimelerde farklı değerlendirmelere tabi tutulması gereği.

4- Eski Anadolu Türkçesi döneminde dil benzeşmesi çok güçlü olduğundan liyezon ve enkliz yoluyla uyumdan kaçınan biçimlerin uyum gözetilerek *olmışidi* yerine *olmuşıdı* şeklindeki yazımların tercih edilmesi.

Ünsüzler ile ilgili olarak ileri sürdüğü görüşler ise şunlardır:

1- ilk dönem eserlerinde ç,t,p gibi ünsüzler, c, d, b harfleriyle karşılandığı ve fonetik bir anlam taşımadıkları için çevriyazıda asıllarına irca edilmelidirler.

2- **sin** ile yazılması gereken kelimelerin bazen **sadla** yazıldığı görülür. Tarihî gelişme ve değişmeyi gösteren bu durum, imlâda muhafaza edilmelidir.

3- t/ d değişimi.

4- ön seslerde k/g değişimi.

Korkmaz sonuçta, “bir sistem birliğine götürecek bazı ortak değerlendirme ölçülerine olan ihtiyaca” vurgu yapar.

Korkmaz'ın bildirisinden uzun bir süre sonra, 1992'de gerçekleşen I. Eski Türk Edebiyatı Kollogyumu'nda, imlâ konusuna dikkat çeken üç bildiri sahibi vardır: Osman Horata, İsmail Ünver ve Adnan İnce.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

Horata, kollogyumda sunduğu bildiriden hareketle geliştirdiği, “**Klasik Edebiyatımıza Ait Metinlerin Neşrinde Karşılaşılan İmlâ İle İlgili Bazı Problemler**” adlı makalesinde, sorunları tasnif ederek onlara değinmiş, kısmen de tercih ve öneriler ileri sürmüştü ve sonuç olarak, “metin neşri konusunda bir sistem birliğine varılma”sını temenni etmiştir.

Ünver’in Kollogyum ve sonrasında, üzerinde olduğumuz konuyla ilgili üç yazısı vardır: 1- **Arap Harfli Türkçe Metinlerin Çevirisinde Karşılaşılan Yanlışlar (1992)**, 2- **Eski Türk Edebiyatıyla İlgili Sorunlarımız (1993)**, 3- **Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler (1993)**. Ünver’in ilk iki yazısı, gerek içerik gerekse üslup özellikleri itibarıyla sübjektif yönü ağır basan, yazarın kimi gözlem ve deneyimlerini aktarma amacı taşıyan, deneme/konuşma nitelikli yazılardır. Ancak bu yazılar, Ünver’in konu üzerinde ısrarla durduğunu ve bunu, sürekli bir sorun halinde zihninde taşıdığını göstermesi açısından önem taşırlar.

Ünver’in konuya ilişkin asıl makalesi üçüncüsüdür. Bu makalede Arapça ve Farsça ek, edat, kelime ve terkipler üzerine sunulan öneriler, metin neşri konusunda bir dayanak arayan araştırmacılara oldukça önemli kolaylık sağlamıştır. Fakat önermenin, öneriler konusunda çok kararlı bir görünüm sergilememesi, bazı sorunları çözerken bazı sorunlara yol açmış, kimi önerilerde ortaya konan iki seçenekli tercihler, araştırmacıları zaman zaman kararsızlığa itmiştir. Her şeye rağmen bu makalenin yayımlanmasından sonra, metin neşri üzerinde çalışan genç bilim adamlarının, Ünver’in önerilerini dikkate aldıkları bir gerçektir.

Adı geçen Kollogyumda, imlâ üzerine ileri sürülen bildirisinin, öneriler bakımından en dikkate değer olanı bizce, Adnan İnce’nin “**Tenkitli Metin Kurmada Karşılaşılan Güçlükler ve Çözüm Önerileri**” adlı bildirisidir. İnce, imlâ meselesine daha geniş bir açıdan bakan ilk bilimsel dikkat olarak temayüz eder. Sorunları örnekler üzerinde gösterir ve çözüm önerileri sunar. İnce’nin yöntem olarak bazı eksiklikler içeren, ancak bizce, sunulduğu zamanın idrakinin üzerinde bir değeri olan bu bildirisi, ne yazık ki hak ettiği ilgiyi görmemiştir. Bu bildirimizde İnce’nin önerilerinden geniş şekilde yararlandığımızı ayrıca belirtme gereği duyuyoruz.

Kendi görüşlerimizi ileri sürerken, tabii olarak imlâ konusunda daha önce öne sürülen görüşleri bir tenkit süzgecinden geçirerek, bu konuda üretilen fikirlere katılıp katılmadığımıza, yeri geldikçe değindik. Şunu da belirtelim ki, bu konuda bizden önce fikir beyan eden bu bilginler olmasaydı, burada ileri sürülen görüşler, belki de bu kadar cesur bir hamleyle ortaya çıkma zemini bulamazdı.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

I- ARAPÇA UNSURLARIN İMLÂSI

A- Arapça Kelimelerin Başına Gelen Edat ve Ön Eklerin İmlâsı

Bu konuda Ünver, “bütün ek ve edatların kendisinden sonra gelen kelimedenden kısa çizgi ile ayrılarak yazılmasını” önerir. Bizim düşüncemiz; Arapça bütün ek ve edatların önüne geldiği kelimelerle bitştirilmesidir. Böyle yapmakla Arapça ek ve edatların yazımında, kelime önünde çizgiyle ayırma, zamir önünde birleştirme keyfiyetinden kurtulmuş oluruz. Bu düşüncemizi Ünver’in bir örneği üzerinden yürütürsek mesele daha iyi anlaşılır. Ünver “harf-i cer”lerin yazımını, şöyle bir dizge içerisinde gösterir:

‘alā:

- a) kelime başında; ‘alā-ķavlin, ‘alā- ķaderi’l- imkân....
- b) tamlamalarda; ‘ale’l- ekşer, ‘ale’l- ģuşûş
- c) bitişen zamirlerde; ‘aleyh(i), ‘aleyküm...

Örneklere görüldüğü üzere bunların yazımı Ünver’in önerisinde ikilik içermektedir. Ayrıca bu ek ve edatlar, bir kelime önüne üst üste gelerek birleştikleri zaman, bizce zamirle bitişmelerinde olduğu gibi, yeni bir ifade yapısı oluşturmaktadırlar. Bu yapıya dikkat etmeyip bileşenlerine ayırdığımızda, ortaya çıkan görüntü, imlâ tahlili yapan bir meraklının alıştırma denemelerine benzemektedir. **Ke’en-lem-yekûn**, **ke-mā- fi’s- sâbık** benzeri bir imlâ, tahlilden hareket eden bir imlâdır. Tenkitli metin neşrinde, imlâ sorunları büyük ölçüde bu **tahlilî imlâ** meylimizden kaynaklanmaktadır. Bu tahlil imlâsından vazgeçtiğimizde kelime, bu ek ve edatları alarak kavuştuğu yeni ifade görünümünde, daha rahat ve estetik bir imlâya kavuşmuş olacaktır:

ke’en-lem-yekûn yerine **ke’enlemyekûn** , **ke-mā- fi’s- sâbık** yerine **kemâfissâbık** yazmak gibi.

Bir adım daha ileri giderek, bu edat ve ön ekler, herhangi bir kelimeyle tamlamaya girmiş olsalar bile, bunları yetkin bir tamlama olarak değerlendirmemekten yanayız. ‘Ale’l-ekşer ve ‘ani’l-ġıyâb örneklerine bakalım. İlkinin **ekseriyet üzere**, **genellikle**, ikincisinin de **ġıyabında**, anlamlarına geldiğini görürüz. Bu anlamların, bildiğimiz şekilde bir tamlama olmadığı aşikârdır. Dil, bu yapıyı kullanarak kelime üzerine, anlamı değiştirmeden yeni bir işlev yüklemektedir. Yüklenen bu işlevin neticede bir “**hal**” olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda, söz konusu ek ve edatların yüklendikleri kelimeyle ayrılmalari değil, bitştirilmeleri gerektiği sonucuna varırız. Ancak bu ek ve edatların yüklediği bir kelime, diğer bir kelimeyle tamlamaya

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

girerse tamlamanın kurallarına uyulur: ‘alâkaderi’l-ımkân, fişehri’r-ramazân...gibi.

Bu çıkarıma göre, Arapça ön ek ve edatlarla birleşen kelimelerin imlâları, aşağıdaki örnekler gibi olmalıdır:

1- ‘alâ: (على): üzere, ile.

‘alâkavlin, ‘alâkaderi’l-ımkân, ‘alelekşer, ‘alelhuşuş, ‘aleyh, ‘aleyküm...

2- ‘an: (عن): -dan / -den.

‘anaşl(in), ‘anilğıyâb, ‘aninnâs, ‘anhum...

3- ba‘d (بعد): sonra.

Ba‘dehu erkân-ı devlet cümleten tertîb ile

Ol temâşâgâha âdâb üzre bir bir geldiler

4- beyn (بين): arası, arasında, ara.

beynennâs, beynelmilel...

5- bi: (ب): -a/-e, ile.

biḥakkın, bil‘aks, bizâtihi, biğayri ḥakkın, bilâkayd u şart, bih, bîlcümle...

6- fe: (ف): işte, artık, o halde, öyleyse.

künfeyekün, feemmâ, felâ, feni‘ melmaṭlûb...

7- fi: (فی): -da / -de, içinde.

filaşl, fişehri’r-ramazân, filvâki‘, fiḥâ...

8- ğayr (غير): başka, ayrı, değil.

ğayrimüslim, ğayriahlâkî, ğayriķâbil-i inkâr...

9- hasb: (حسب): miktar, göre, nazaran, gereğince.

ḥasbelkader, biḥasbil‘ âde...

10- ilâ (إلى): -e kadar, -a/-e.

ilââhirihi, ilânihâye, ilelebed, ileyh...

11- in (ان): eğer, ise.

Şâf olur şafḥa-yı mir‘ât-i murâd

Görürüz dembedem inşâallâh

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

12- 'ind (عند): yan, taraf, yön, kat.

'indettaḥkīk, 'indelḥāce...

13- ḳabl (قبل): ön, önce, -dan önce.

ḳablelvuḳū', ḳablettārīḥ, ḳablettūfān...

14- ke: (ك): gibi.

keşşems, kelḳamer, kezālik, kemāfissābīk, ke'enlemyekūn, kemişlihi...

15- keyfe (كيف): nasıl

keyfemāyeşā', keyfemā...

16- lā (لا): yok, değil, sız/siz.

lāyemūt, lāmekān, lāaḳall, lācerem, lāyūs'el...

Ḥamdülillāh eyledi āsān Ḥudā-yı lāyenām

17- li: (ل): İçin, dolayı, ötürü, yüzünden.

lisebebin, lillāhi, limü'ellifihī, limünşihī, lehu...

18- mā: (ما): o şey ki, -daki.

māba'd, mābeyn, māfilyed, mācerā, māhasal, mā'adā, fihimāfih, mādūn, māfevḳ...

19- ma'a (مع): ile, beraber, birlikte.

ma'alesef, ma'aliftihār, ma'almemnūniyye, ma'amāfih, ma'alcema'a, ma'alkerāhe, ma'atteşādūf...

20- min: (من): -dan/-den, -den dolayı, sebebinden.

mingayri ḥaddin, minelbāb ilelmiḥrāb, minhum, mincihetin, minelevvel...

21- ni'me (نعم): ne güzel, ne ala, ne iyi, iyidir, güzeldir.

ni'melvesile, ni'mettesādūf...

22- te (ت): için, hakkı için.

tallāhi, te'ālā...

23- ūlū/ ūlī (اولی / اولو): sahip, sahipler.

ūlūlemr, ūlūlelbāb, ūlūlebsār...

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

24- ve (و): için, hakkı için.

İ‘ timād it bu söze pādişehim vallāhi
Re’yiñe cümle pesend itdiler a‘ lā ednā

Feyzū’t-temās-ı luḫf-ı ‘aṭābüyuñum senüñ
Velḫāşıl ey Kerīm keremcüyüñum senüñ

25- vā (وا): vāḫayfā, vāveylā, vāesefā, vāḫasretā...

vāḫayfā, vāveylā, vāesefā, vāḫasretā...

26- zevi (ذ و): sahipler.

zevil‘ uḫūl, zevilḫayāt

27- zī (ذ و): sahip.

zīḫayāt, zīḫıymet, zīlyed...

Ele alduḫça ol sultān-ı zīşān

Olur buyā mişāl-i verd-i ḫandān

28- zū (ذ و): sahip.

Ben bir faḫīr u bīkes u pürçürm ü pürelem

Sen bir Ğanī vü Ḳādir-i Zūlmenn ü Zūlkerem

B- Arapça Özel İsim ve Yer Adlarının İmlâsı

Özel isimler konusunda daha önce, Ünver ve İnce görüş belirtmişlerdir. İslam Ansiklopedisi’ndeki tutumu eleştiren Ünver, özel isimlerin Arapça tamlamadaki ses değişikliklerini dikkate alarak yazılmasından yanadır. Bu imlâların bizim geleneğimizde olduğu gibi yazılmasının doğru olduğunu belirtir; ‘Abd-al-rahmān yerine ‘Abdu’r-rahmān örneği gibi. Ünver ayrıca, “Allah” kelimesinin tamlanan olduğu durumlarda bu kelimedeki “lām”ların ayrılmamasını, tamlananı “dīn” olan isimlerdeyse ilk kelimenin üstünle bağlanmasını kurala aykırı bularak ötreyle bağlanmasını önerir; nūru’llāh, seyfü’d-dīn...

İnce ise, dīn, Allāh kelimelerinin tamlanan olduğu durumlar ile tamlama halindeki özel isimler ve harf-i ta’rīf ile kullanılan unvan durumundaki özel adların bitişik yazılmasını önerir. İnce, Muhammed adının Hz. Muhammed dışında nasıl kullanılacağına (Mehmed, Mehmed) dair tereddütler olduğunu söyler, ancak çözüm önermez.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

Arapça özel isimlerin Arapçadaki kamerî ve şemsî harfleri dikkate alarak Arapçadaki sese uygun yazılması hususunda Ünver'e, ancak özel isimlerin bitişik yazılması husundaysa İnce'nin görüşüne katılıyoruz. Buna göre:

1- “Allāh” (الله) kelimesinin tamlanan olduğu durumlarda özel isim bitişmelidir:

Nürullāh, Seyfullāh, Feyzullāh, ‘ Abdullāh, Ḥalīlullāh...

2- “dīn” (الدين) kelimesinin tamlanan olduğu durumlarda özel isim bitişmelidir.

Bu tip isimlerde ilk kelimenin Osmanlı Türkçesi'nde keyfi bile olsa üstünle bitişmesini, Türkçenin aktif bir tasarrufu olarak değerlendiriyor ve muhafaza edilmesini öneriyoruz. Zira hiçbir dil diğer dili olduğu gibi almak zorunda değildir. Malumdur ki “galat-ı meşhūr lūgat-i fasīhten evlādır.”

Nüreddīn, Seyfeddīn, Tāceddīn, Necmeddīn, Şerefeddīn ...

3- Terkip Halindeki Özel İsimler Bitişik Yazılmalıdır:

Ebulkāsim, Ebulma'ālī, Zünnūn, Zülfekār, Rūhulkuds, ‘ Abdurrahīm, ‘ Abdalbākī...

4- Harf-i Ta'rīf (ال) İle Kullanılan Unvan ve Nisbe Durumundaki Özel Adlar Bitişmelidir.

Elhac İbrahīm Efendi, Esseyid Osman Efendi...

5- “ebū veya ebā” (ابو / ا بى) kelimesi isme harf-i ta'rīfle birleşmiyorsa ayrı yazılmalıdır:

Ebū Mūsā, Ebū Bekr, Ebā Müslim...

6- “ibn” (ابن) kelimesi isimlere harfi-i ta'rīfle bağlanıyorsa bitişik, harf-i ta'rīfle bağlanmıyorsa ayrı yazılmalı ve ayrıca önündeki isme kesreyle bağlanmamalıdır:

İbnürrüşd, İbn Sinā, İbn Haldūn...

7- Muhammed (محمد) ismi Hz. Peygamber dışında kullanılıyorsa manzum metinlerde- vezin de işaret edecektir- Mehmed, mensur metinlerde, aksine bir durum yoksa Mehmed biçiminde yazılmalıdır.

Sezādır bir kuşūrī ‘ afv olunsa böyle tārihiñ

Mehmed Beg yüz on toközda itdi ‘ ayn-ı pāk icrā

8. Allāh (الله) lafzına bağlanan kelime ve ibarelerin bitişik yazılmasını öneriyoruz. Zaten Allāh lafzına bağlı kelimeler, kalıp ifadeler halindedirler.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

ḥamdülillāh, resūlullāh, biḥamdillāh, māşāallāh, bârekallāh

C- Ecvef Köklerin İsm-i Fâil Halinde Hemzeyle Yazılması Meselesi¹

Arapça kökenli kelimelerin imlâsında, hiç değinilmeyen ancak, bizce önemli bir imlâ ikiliği gösteren hususlardan birisi de mu'tel olan ecvef köklerin ism-i fail kalıbına girdiklerinde illet harfi olan vav ve yerlerin hemzeye dönüşmüş kabul edilmesidir. Bu durumda mehmuzü'l-ayn olan mehmuz köklerle ecvefler, ism-i fâil kalıbında aynı işleme tabi tutularak, illetli olanla sâlim olan birleşmektedir. Bu işlemde bir eksiklik yahut yanlışlık olmalı ki, müstensihler ecveflerin ism-i fâillerini yazarken bazen *hemze* bazen de *y* ile yazmaktadırlar. Arapça üçlü kökleri göz önüne getirdiğimizde, ecvef olanların mehmuz olanlara sayıca üstünlük teşkil ettiğini söylemek mümkündür. Kural, çoğun aza değil, azın çoğa benzeşmesini gerektirir. Mehmuzü'l-aynlar, ism-i failde *y* ile yazılsa bu anlaşılır bir durumdur. Ancak ecveflerin hemzeyle yazılması anlaşılır olmaktan uzaktır. Bizce ecveflerin ism-i faillerinde hemzeyle gösterimine son vererek, onları *y* ile yazıp asıllarına döndürmek en doğrusudur.

Bu durumda; **dâ'im, kâ'im, mâ'il, sâ'ik, şâ'ik** gibi imlâlar; **dâyim, kāyim, māyil, sāyik, şāyik** şeklinde olmalıdır.

Haḡ budur kim mişlini seyr itmemişdür **kāyināt**

Ḳullaruñ sāye-yi lütfuñda ola **nāyil-i kām**

D- Nakıs ve Lefiflerin İsm-i Fail Olması Durumunda Terkiplerdeki Yazımı:

Nakıs ve lefiflerin ism-i fail olmaları halinde “fâ'il” kalıbı sondaki illet harfinden dolayı, “fâ'iy” biçimine girer. Osmanlı Türkçesinde, sondaki “ye”, “i” ye dönüştürülür ve vezin “fâ'i” şeklini alır. Buna göre; “bâkıy” şeklinde olması gereken “b, k, y” kökü, “bâkı”, “sâkıy” şeklinde olması gereken “s, k, y” kökü de “sâkı” imlâsıyla ism-i fail olurlar. Ancak bu ism-i failer bir terkibe girdiklerinde asıllarına rücu ederler. Bu durum özellikle manzum metinlerde kendini açıkça gösterir.

Cāna rāḡatdur ser-i kūyuñda āh itdükleri

Ol hevālar **Bâkı-i bīmāra** gāyet ḡoş gelür

¹ Hemze ve ye'nin Arapça, Farsça ve Türkçedeki seyri üzerine daha geniş bilgi sahibi olmak isteyenler, Ümit Tokatlı'nın bu sempozyumdaki ilginç tespitlerle dolu tebliğine ve ilgili makalelerine bakmalıdırlar. Biz bir ayrıcalık olarak, Tokatlı'nın sohbetlerinden de yararlandık.

Bakî Divan'ından alınan yukarıdaki beyitte, fâ' ilâtün/ fâ' ilâtün/ fâ' ilâtün/ fâ' ilün vezni, ikinci dizenin ikinci tef' ilesinde bu kurala uyulmadığından dolayı bozulmakta ve şair önemli bir aruz kusuru olan zihafâ başvurmuş görünmektedir. Oysa beyitteki terkip aslına uygun hale getirilse, bu hataya meydan verilmeyecektir:

Cāna rāḥatdur ser-i kūyuḡda āh itdükleri

Ol hevālar **Bākry-i bīmāra** ḡāyet ḡoş gelür

Not: Sonu elifle biten isimler, şair mahlasları münasebetiyle nispet eki aldıklarında, nispet ekiyle elif arasına hemze girmesi doğru değildir. Araya hemze değil, ye girmelidir. Dolayısıyla;

Nevā'ı, 'Āṭā'ı, Şafā'ı, Fedā'ı, Cefā'ı... gibi imlâların,

Nevāyî, 'Āṭāyî, Şafāyî, Fedāyî, Cefāyî... şeklinde yazılmaları gerekir.

II- FARŞÇA UNSURLARIN İMLÂSİ

A- Farsça Ön Ek ve Edatların Yazımı

İnce, bu eklerden hal eki ifade edenlerin ayrı, diğerlerinin bitişik yazılmasını önerir. Ünver ise, bunların çizgiyle ayrılmasından yanadır. İnce'nin önerisinin ikinci kısmına katılıyoruz. Ön eklerden hal eki ifade edenlerin ayrı yazılması meselesine gelince; Farsça'nın bir Hint-Avrupa dili oluşu ve Hint-Avrupa dillerinde hal eklerinin genelde ayrı yazılmasının kuraldan olduğu göz önünde bulundurunca, bu öneri, *tamamen Farsça'dan oluşan* bir metnin çevriyazısında dikkate alınabilir. Ancak Farsça'dan Osmanlı Türkçesine geçen bu ekler büyük ölçüde belli kalıplar içinde ve sınırlı sayıdadırlar. Bu itibarla bu ek ve edatların Türkçenin söz dizim mantığına tabi olmaları gerekir.

Böyle olunca bunların bir kelimeye bitişirken çizgiyle ayrılması, “evden” kelimesini “**ev-den**”, “ezhâne” kelimesini “**ez-hâne**” şeklinde yazmakla aynı şeydir. Diğerlerini de bu örneğe kıyas ederek bitişik yazmalıyız. Bu önerinin getireceği en büyük kazanım, bu ön ek ve edatlarla teşkil edilen kelimelerle karşılaştığımızda, nasıl yazacağım, nasıl göstereceğim şeklinde her adımda önümüze çıkan tereddütten kurtulmak olacaktır. Bunların çözüme kavuşması, genç araştırmacıların ciddi bir sorun yumağından kurtulmaları anlamına gelecektir.

1- **bā** (با): **ile, -lı / -li.**

bāşavāb, bāḡuşūş, bāselāmet, bāşafā...

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

2- bāz (باز): tekrar, defa.

bāzgüne, bāzmānde...

3- be (به): -lı/-li.

beçeşm, behemeḥāl, bebāğ...

4- ber (بر):üzere, üzeri.

bermurād, berḥurdār, bergüzār, berbād...

5- bī (بی): -sız/-siz.

bīvefā, bīdil, bīcān, bīhtiyār, bīedeb, bīpervā, bītāb...

6- der (در): -da/-de, içinde, içine.

der'aḫab, der'uhde, derkenār, derāğüş, derḥāl...

7- ender (اندر): içinde, içine.

enderbehişt, endercihān...

8- ez (از): -dan/-den.

ezber, ezḳazā, ezcān u dil...

9- fūrū-ferā (فرو / فرا): aşağı.

fūrūmāye, fūrūmānde...

10-hem (هم): hem, -daş/-deş, aynı.

hemçün, hemderd, hemvāre, hemcins, hemtā, hemrāh, hemdem...

11- me (م): -sız/-siz.

mebād, mebādā...

12- nā (نا): -sız/-siz, değil.

nāçār, nātamām, nāsezā, nāḥoş, nāmerd, nāḥalef...

13- nābe (نابه): -sız/-siz.

nābesamān, nābecā, nābedīd, nābekār, nābemaḥal...

14- ne (نه): -sız/-siz, değil.

nedīde, nerevā, nişküfte...

15- tābe (تابه): -e kadar.

tābeḥaşr...

16- vā (وا): tekrar, bir daha.

vāreste, vābeste, vāpesīn...

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

Not: Farsçada; “*çok, dolu, tam, tekrar, sahip, malik*” anlamlarına gelen “**pür**” ve “yeni” anlamına gelen “**nev**” kelimeleriyle türetilen yeni kelimelerde, pür ve nev kelimelerinin işlevleri, ön ek işlevine benzediği için, bunlarla yapılan kelimelerin de bitişik yazılmaları düşünülebilir:

pürtumturağ, **pür**hiddet, **pürtelâş**, **nevcivân**, **nev**zuhür... gibi.

B- Farsçada Sona Gelen Ek ve Edatlar:

Ünver, sona gelen eklerden “rā” ile yazılanları çizgiyle ayırmayı, hitap elifi olan “ā” ile yazılanları ise bitişik yazmayı önermektedir. Bize göre her ikisi de bitişik yazılmalıdır:

1- ā (ā): **ey**.

hoşā, husrevā, şehā, cānā, Nedīmā, Bākiyā...

2- rā (را): **-ı/-i, için, -a/-e**.

Muştafārā, kazārā ...

C- Tekrarlanan İki Kelime Arasına Gelen Ek ve Edatlar

Farsça ek ve edatların iki kelime arasına gelmesi durumunda, bu eklerin yazımında Ünver, çizgi ile ayırmayı yeğlerken, İnce, özel bir öneri getirmeksizin bitişik yazılmasını tercih eder. Bizim düşüncemiz, İnce'nin önerisinin tercihe daha uygun olduğudur. Zira bu ekler iki kelime arasına, ayırım değil terkip işleviyle getirilerek, oluşturdukları yeni ifadenin, ayrılmaz bir parçası konumunu alırlar, bu konum, onların bitişik yazılmalarını gerektirecek bir baskınlık içerir.

1- ā (ā/ā):

berāber, demādem, mālāmāl, rengārenk, serāser...

2- be (به):

ser**beser**, dem**bedem**, cā**becā**, lebb**leleb**...

Cā**becā** mānend-i gülbün güller açdı şad hezār

Zāt-ı pāki dem**bedem** sā' at**besā'** at gün**begün**

3- der (در):

pey**der**pey...

4-ender (اندر):

behi**stender**behi**st**, cihān**ender**cihān...

4- me (م):

keş**mekeş**, küş**meküş**...

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

5- tā(te) (تا / ت):

sertāser, sertākadem, serteser...

Eyledi seylāb-ı hūn dünyāyı sertāser harāb

Çözme zālīm nāfe-yi gīsū-yı ‘ anberbāruñı

6-tābe (تابه):

sertābepā...

Ç- Farsça Kelimelerin Sonuna Gelen Yapım Eklerinin Yazımı

Ünver’in makalesinin araştırmacılar için asıl yararlanılan yönü, Arapça ve Farsça kelimelerin sonuna gelen ve yapım eki olarak kullanılan bazı eklerin yazımı konusunda getirdiği bitişik yazılma önerisidir. Ancak bazı ekler konusunda belirtilen tereddüt, sorunu devam ettirmektedir². Bu bahiste, Ünver’in bitişik yazılmasını önerdiği kısımlara aynen katılıyor, fakat mastarların geniş zaman köklerinden gelen benzer yazımlı eklerin, kelimelere eklenmesi durumunda ayrı yazılması fikrine iştirak etmiyoruz. Ünver’in ayrı yazılmasını önerdiği **mastar + kelime** bileşenli yapılar, bize göre bitişik yazılma hususunda önerilen yapılardan daha önceliklidir. Bu konudaki anlayışımız, “vasıf terkibi durumunda bulunan bu birleşik yapıların bitişik yazılmasını” bir çözüm önerisi olarak sunan İnce ile örtüşmektedir.

1- ān (آن):

çeşmān, zādegān, dānāyān, ebrūvān, müjgān....

² Ünver, bu eklerin bitişik yazılması konusunda çok rahat değildir. Bu eklere benzeyen ve mastarların geniş zaman kökleri olan, aynı yazılışlı eklerin, kelimelere eklenmesi durumunda bunları belirtmek üzere, ilave kayıtlar koyup, bunların ayrı yazılmasını teklif etmektedir. Söz gelimi, (āsā, sā) benzetmelik biçimi ile, (sā, sāy) geniş zaman kökünün yazımının karıştırılmaması gerektiğini, (bār) bir şeyin çokça bulunduğu yer ismini gösteren ekle, defa ve kez veya yük meyve anlamında kullanıldığında yahut bārīden mastarının geniş zaman kökünden geldiğinde ayrı yazılması gerektiğini; (dār) sahiplik ekinin bitişik, berdāştēn fiilinden gelen (dār)ın ise ayrı yazılmasını, (dān) alet ismi yapan ekin bitişik, (dānisten) mastarının geniş zaman kökünden gelen (dān)ın ayrı yazılmasını; bir nesnenin çok bulunduğu yer ismini gösteren (zār) ekiyle, güçsüz, zayıf, değersiz anlamındaki zār ve inleyiş, ağlayıp yakarış anlamındaki (zār)ın ayrı yazılmasını; yer veya zaman bildiren isimler yapan (istān-sitān) ekinin (sitānden) fiilinin geniş zaman kökünden geldiğinde ayrı yazılması gerektiğini söyleyerek, araştırmacıyı tereddüde düşürmektedir.

Esir**ān**-ı firākıñ mazhar-ı feyz-i vişāl itdiñ
 Tūlū^ç -ı pertev-i hūсниñ nūmāyān oldı hūnkārım

Bu iki beyt-i vālāyı tavāf itmekde peyderpey
 Gehī ehl-i zemīn geh kıdsiy**ān**-ı ^ç ālem-i bālā

2- āne (آنه):

merdāne, mestāne, şāhāne, dervīşāne...

İçenler cām-ı la^ç l-i nābıñı mest**āne**lenmişler
 Çekenler zūlfūññ zencirini dīv**āne**lenmişler

3- āsā/ sā (آسا):

dīv**āsā**, şir**āsā**, hūrşidsā...

Cevr-i ferzendān-ı Ya^ç kıb-ı zamānesifleden
 Yūsuf**āsā** çāh ile zindāna inmiş çıkmışız

4- bān (بان):

der**bān**, bādbān, merzbān, nighbān...

Halka şükūfebağış olıcağ bāğ**bān**-ı dehr
 Dāğ-ı derūn-ı ^ç aşğ olan lāle virmedi

5- bār

cüy**bār**, rūdbār, hindūbār, zeng**bār**...

Havf eyle çeşm-i terden ağan cüy**bār**dan
 Ey serv-i serkeş eyleme vahşet kenāra gel

5- bed/büd (بد):

bār**bed**, mūğ**bed**, sipeh**bed**...

6- būn (بن):

Gūlbūn-i cismim çiçekler açdı ol sevdāyile

7- çe (چه):

bāğ**çe**, kemān**çe**, tāğ**çe**, deryā**çe**...

Hāzret-i pādīşeh-i dehri Fener Bāğ**çesine**
 Kıldı da^ç vet yine paşa-yı şadāğateşeri

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 3/6 Fall 2008*

8- dān (دان):

sürmedān, nemekdān, çāydān...

Zihī güzīde kalem^{dān}-ı pāk-i pürşan‘ at
Ki ehl-i ṭab‘ a olur seyri māye-yi nüzhet

9- dār (دار):

ābdār, niğehdār, māldār...

Nedir o maḳṭa‘ -ı şāf beyāz ü cevherdār
Naẓīf ü bībedel ü bībehā vü zīkıymet

10- gīne (كينه)

ābgīne...

11- ĩn (ين):

āhenĭn, hūnĭn, müşgĭn, zerrĭn...

Beñzer egerçi ṭurra-yi müşgĭni sünbüle
Ammā ki berg-i lāleden aḳmer ‘ izārı var

12- istān / sitān (استان ستان):

Tācikistān, zemistān, neyistān, bahāristān...

Şā‘ iriyyet yalnız vezne ṭabī‘ atle degil
Bir şüküfeyle çemenzār-ı gülistān olmaz

13- fām (فام):

sürhfām, siyehfām, mīnāfām...

Ağzı gönca ruḳları gül ḳāmeti serv-i sehī
Çeşmi nergis sünbül ü şebbūsı zülf-i müşgfām

14- gāh/geh (گاه كه):

bārgāh, dergēh, şubḡgāh...

Hürveş ādemi dilbeste ider taşvīri
Bezmgāh-ı ḳarem-i cennet-i ‘ ālādır bu

15- gān (كان):

şāyegān, dihgān, rāyegān...

16- gāne (گانه):

yegāne, dügāne...

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

Pādişāh-ı yegāne zıll-i Ĥudā

Ya' ni Ĥān Aḥmed-i ḥucestemekān

17- gār (کار):

restgār, Perverdigār, Kirdigār...

Senden ümmīd eyleriz ol zāt-ı pākiñ şıḥḥatin

Sen kıl anı cümle ' illetden İlāhī restgār

18- ger (کر):

kūzegeḡ, āhengeḡ, sitemgeḡ, kefşgeḡ...

Gāh olurdu maşlahatsāz-ı umūr-ı müşteri

Gāh iderdi kendüyi zīb-i dükān-ı zergeḡi

19- gī (گی):

āzādegi, hastegi...

20- gede (گده):

Bu leḡāfetle bu rūşengede-yi āyine degil

Pertev-i cilvegeh-i ' ālem-i bālādır bu

21- gīn (کین):

ḡamgīn, şermgīn, ḥışmgīn...

21- gūn (کون):

gūlgūn, nīlgūn...

22- gūne (کونه):

laḡifegūne...

23- kār (کار):

keremkār, vefākār, cefākār, şebātkaḡr...

Dāmen-i lūḡfinı elden ḡoma Düḡrī o mehiñ

Belki bir gūn diye bir ' abd-i şenākāḡım var

24 kiş (کیش):

bedkiş..

25- lāḡ (لآخ):

āteşlāḡ, dīvlāḡ, senglāḡ...

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

26- lān (لان):

şīrlān, nemeklān...

27- mān (مان):

şādümān, kahramān,..

Ey ta‘accüb eyleyenler mülk-i dil taḥrībini

Destbürd-i ḳahramān-ı çeşm-i fettānın görüñ

28- mend (مند):

derdmend, südmend, hünermend, dānişmend...

Bahārından hemān tek ‘andelībān ḥişşemend olsun

Bu bāğın ḳanmazız bir bergine faşl-ı ḥazānından

29- nāk (ناک):

elemnāk, ḡamnāk, sūznāk, derdnāk...

Sāde bir cevlān ile çün baḥri itdi lerzenāk

Düşmene olmaz mı her bir tūpı bir dāğ-ı ciger

30- sān (سان):

yeksān, dīvsān...

Şanıña lāyık mıdır ey maḫzar-ı lütf-ı ‘amīm

Ḥāk ile yeksān ola Dürrī gibi dürr-i yetīm

31- sār (سار):

kūhsār, çeşmesār, ḥāksār...

Şaḳlama ‘uşşāḳdan ḥurşīd-i ruḥşārıñ şehā

32- serā/serāy (سرا سراى):

gülşenserā...

33- şen (شن):

Virür feyz-i nesīmi ehl-i ṭab‘a zevḳ-i rūḥānī

İder lütf-ı bahārı gülşen-i firdevse istiḡnā

34- ter (تر):

bihter, bedter...

Şaḳıñdan ey perīpeyker gelür bir nefḫa-yı ḥoşter

Ne nefḫa nefḫa-yı ‘anber ne ‘anber ‘anber-i sārā

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

35- terîn (ترين):

zîbâterîn...

36- vār (وار):

güşvār, perîvār, şāhvār, pelengvār...

Pervānevār sūziş-i hicriñle raqş ider

Ey şem‘ şorma hāli dil-i bîkarārdan

37- vāre (واره):

hemvāre..

38- ver (ور):

nāmver, hünerver, behrever, server...

Olur āşār-ı rûhāniyyetinden behrever lābūd

Olan zāyir mezār-ı fāyüzü’l-envār-ı ebrārı

39- veş (وش):

kamerveş, ğoncaveş, mehveş, perîveş...

Kendüzin ‘ ārif ider kayd-ı ‘ alāyıkdan berî

Kim Mesîhāveş şu‘ ūd itmekde çarha ferd olur

40- vend (وند):

devletvend, peyvend, Hūdāvend...

Ya‘ ni hengām-ı şafābağş-ı şehensāh-ı cihān

Mihr-i gerdün-ı kerem zıll-i Hūdāvend-i Mecîd

41- yār (يار):

şehriyār, bahtiyār, devletyār...

Ol şehriyār-ı şāftabi‘ at ki eyledi

Sîrāb-ı ‘ adl gülşen-i şer‘ -i Muḥammedî

42- zār (زار):

gülzār, benefşeşzār, lālezār...

Yoḥsa bir rengin bahāristān-ı feyzāşardır

Oldı verd ü yāsemin ü lāleden üşkūfezār

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

D- Farsça Birleşik Sıfatların Yazımı Üzerine Düşünceler:

Farsça birleşik sıfatların türetiliş biçimi ve yapılarına bakınca, amacın yeni bir sıfat türetmek olduğu görülür. Birleşik sıfatları kuran mekanizma, dile yeni sıfatlar kazandırmak için işlemektedir. Bu gaye uyarınca, dokuz grupta toplanan **Farsçadaki bütün birleşik sıfatların bitişik yazılması** önerilir. Tarihî metinlerde büyük bir yekûn tutan bu sıfatların imlâlarında, nasıl yer ettiği izaha muhtaç olan çizginin kaldırılması, araştırmacıları büyük bir külfetten kurtaracaktır. Bu önerinin uygulamalı örnekleri aşağıdadır:

1- İzâfet Kesresini Kaldırarak Yapılan Sıfatlar

ğoncadehen, gülrü, deryâdil, şâhibnazar, mâhpeyker, şâhibkırân, mihrruhsâr, lâleruḥ, mehsimâ...

2- İsim Tamlamasını Ters Çevirerek Yapılan Sıfatlar:

âhüçeşm, meleksimâ, sengdil, müşkbü...

3-Sıfat Kesresini Kaldırarak Yapılan Sıfatlar:

rüsiyâh, dilteng, serbüend, dilşâd, sergerdân...

4- Sıfat Tamlamasını Ters Çevirerek Yapılan Sıfatlar:

şîrinedâ, tengdil, girânmaye, rüşendil...

5- İsm-i Fâille Yapılan Sıfatlar:

cânsüzân, müjderesân, eşkrîzân, cânsitân...

6- İsm-i Mef'ulle Yapılan Sıfatlar:

dilbeste, zararâde, kademnihâde, sevdâzede, 'alemefrâḥte...

7- Mâzî Gövdesiyle Yapılan Sıfatlar:

rehâverd, sâyeperved, dâmenâlüd, mîrzâd...

8- Zamir ve Bildirme Eksiz İsim Cümleleriyle Yapılan Sıfatlar

pâderhevâ, pâberrikâb, çeşmberâh, ḥâneberdüş...

9- Emir Gövdesiyle Yapılan Sıfatlar

Bu grubu oluşturan kelimelerin bitişik yazılmalarının bir çözüm olacağı önerisini, ilk kez, çekinik bir dille de olsa- dile getiren kişi, İnce'dir. Bizce İnce'nin önerisi, çok yerinde ve isabetli bir görüştür. Yukarıda da bir vesileyle söylediğimiz gibi, bu gruba dâhil olan kelimelerin bitişik yazılması hususu, ön ve son eklerin bitişik yazılması hususundan daha elzemdir. Onların bitişik yazılması konusunda az çok oluşan mutabakat, bunların bitişik yazılması konusunda hiç tereddüt etmemelidir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

1- **āferīn (āferīden)** (أفيرين): yaratmak.

sihrāferīn, cānāferīn... āferīnhān, āferīniş...

2- **āğāz (āğāzīden)**(آغاز): başlamak.

serāğāz... āğāzgāh...

3- **āgen / āgīn (āgēnden)** (آكن): doldurmak.

vaḥşetāgīn...āgendegūş

4- **ālāy (ālūden)** (آلاى): bulaştırmak.

ālāyiş.

5- **āmūz (āmūhten)** (آموز): öğretmek.

edebāmūz, vaḥyāmūz...

6- **āmīz (āmīhten)** (آميز): karıştırmak.

‘ibretāmīz, ḥayretāmīz...

7- **ārā / ārāy (ārāsten)** (آراى): donatmak, tezyin etmek.

cihānārā, meclisārā...

Ne rüşen āfitāb-ı ‘ālemārā-yı sa‘ādetdir

Ki feyz-i pertevinden rüşen oldu dīde-yi dünyā

8- **ārām (ārāmīden)** (آرام): dinlenmek.

ārāmbaḥş, ārāmcū, ārāmcūyāne, ārāmgāh, ārāmrübā, ārāmsāz, ārāmsüz...

9- **āsā / āsāy (āsāyīden / āsūden)** (آسای آسا): rahat etmek.

āsāyiş, āsāyişbaḥş, āsāyişcū, āsāyişcūyāne, āsāyişperver...

10- **āşām (āşāmīden)** (آشام): içmek.

dürdāşām, meyāşām...

11- **āşüb (āşüften)** (آشوب): karıştırmak.

dilāşüb...

Ġāyet-i imā ile Dürri didi tārīhini

Ṭüp-ı şehrāşüb-ı nevīcād-ı Sulṭān Aḥmedī

12- **āver (āverden)** (آور): getirmek.

dilāver, cengāver, cānāver

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

Âbı nehr-i selsebîlîñ ‘aynıdır

Ṭa‘ mıdır reşkâver-i kıand ü nebât

13- āvîz (āvîhten) (أویز): asmak.

‘Âlem benim eş‘âr-ı dilāvîzime hayrân

Ben çeşm-i ümîdim gibi hayrân-ı ze‘âmet

14- āzâr (āzürden) (آزار): incitmek.

dilâzâr...

15- āzmā /āzmāy (āzmūden) (آزما آزمای): denemek.

cenkāzmā...

16- bāf (bāften) (باف): dokumak.

zerbāf, büriyābāf...

17- baḥş (baḥşiden) (بخش): bağışlamak.

Güşe güşe ḥalk-ı ‘âlem oldılar mest-i sürür

Neş‘ebaḥş oldu kulûba bu ḥaber mânend-i râḥ

18- baḥşā (baḥşūden) (بخشا): bağışlamak.

şafābaḥşā...

Nola olsa feyzbaḥşā dile kaşr-ı cennetāsā

Yine bu ḥuceste me‘vā o hümāya oldu lāne

19- bār (bārīden) (بار): yağdırmak.

āteşbār...

Sezmedik meyden şafā-yı la‘l-i sükkerbārîñı

Bulmadık sükkerde zevk-i lezzet-i güftārîñı

20- bāz (bāhten) (باز): oynamak.

cānbāz, dilbāz, siḥirbāz, ḥoḳḳabāz...

21- bend (besten) (بند): bağlamak.

zincirbend, na‘lbend...

22- ber (borden) (بر): iletmek, götürmek, almak.

Dilber-i sîneçāke beñzer kim

Ḳol şalup her taraf ider cevalān

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

23- bîn (dâiden) (بین): görmek.

Bağılsa ger ol revzen-i dilnişin

Olur çeşm-i endişeye dürbîn

24- bûy (bûyiden) (بوی): koklamak.

Feyzü't-temâs-ı lütf-ı 'aţâbüyuñum seniñ

Velhâşıl ey Kerîm keremcüyüñum seniñ

25- bûs (bûsiden) (بوس): öpmek.

'Aceb mi ehl-i zemîn virse pâybüsuña cân

Müşerref oldı kudümüñle cümle ehl-i semâ

26- cû / cüy (cüsten) (جو جوی) aramak.

Feyzü't-temâs-ı lütf-ı 'aţâbüyuñum seniñ

Velhâşıl ey Kerîm keremcüyüñum seniñ

27- çeş (çeşiden) (چش): tatmak.

nemekçeş...

28- çin (çiden) (چین): toplamak, devşirmek.

Bend idüp çin-i 'arağçinine cân riştesini

Uğradık tül-ı emel kaydına kâkül diyerek

29- dān (dānisten) (دان): bilmek.

Bu eşer çünkim zühür itdi o şehensāhdan

Başladı tārīhini terķime her bir nüktedān

30- dār (dāšten) (دار): tutmak, sahip olmak.

hükümdār, mühürdār...

31- der (deriden) (در): yırtmak.

şafder...

32- dih (dāden) (ده): vermek.

ārāmdih...

33- dūz (dūhten) (دوز): dikmek.

çuvāldūz...

34- efgen / figen (efgenden) (افکن فکن): düşürmek.***Turkish Studies***

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

Hañcer bekef gelirken o şūhı görüp didim

Şürefgen-i cihān olacağdır geliş budur

35- efrāz / firāz (efrāhten / efrāšten) (افراز / فراز): yükselmek, yükseltmek.

serefrāz...

Şuđkaperdāz-ı livā-yı zaferi ĥayl-i sürüş

‘İlmfirāz-ı der-i salţanatı baĥt-ı sa‘id

36- efrüz / efrühten) (افروز): parlatmak.

Cemāl-i bākemāli bedr-i tābān gibi şehrefrüz

Cebīni neyyir-i a‘zam gibi nūr-ı reşād üzre

37- efşān (efşānden) (افشان): saçmak.

Degildir mevc-i peyderpey o kaşra baĥr idüp ta‘zīm

Sürüp dāmānına rüyın güherefşān olur gūyā

38- efzā (efzāyiden) (افزای): artırmak, çoğaltmak.

Açılup tab‘-ı behcetefzāsı

Ola gül gibi ĥurrem ü ĥandān

39- endāz (endāhten) (انداز): atmak.

tirendāz...

40- endiş (endişiden) (اندیش): düşünmek.

Ol şeh-i merĥametendiş ki devrinde aniñ

Tā kemānhāne-yi eflāke çıkar tır-i du‘ā

41- endüz (endühten) (اندوز): kazanmak.

ĥikmetendüz, şarabendüz...

42- engiz (engihten) (انگیز): koparmak.

Ya‘ni kim cānib-i ĥüccāc-ı zaferrehberden

Bir peyām-ı şarabengiz beşāret geldi

43- fersā / fersāy (fersüden) (فرسا فرسای): eskitmek, yıpratmak.

taĥammülfersā...

44- fermā / fermāy (fermüden) (فرما فرمای): buyurmak.

ĥükümfermā...

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

45- fezā (füzūden) (فزا): arttırmak.

Zülfeler müy-ı cebîn-i şâhid-i iğbâldir

Ya riyâz-ı salţanatda sünbül-i behcetfezâ

46- firîb (firîften) (فريب): aldatmak.

dilfirîb...

47- fîrûş (fîrûhten) (فروش): satmak.

Ĥadeng-i ʔaʕ na-yı ĥalka vücûd olursa hedef

Yolunda bâdefürûşuñ nüķûd olursa telef

48- gîr (giriften) (گیر): tutmak.

Budur ümmîdimiz iğbâl-i ʕ âlemgîr-i şâhîde

Çerâğ olsun murâd üzre vezâretle olup mükrem

49- gû / gûy (güften) (گوی): söylemek.

râstgû, meşelgûy..

50- güdâz (güdâhten) (كداز): eritmek.

ĥâķatgüdâz...

51- gürîz (gürîhten) (گریز): kaçmak.

merdümgürîz...

52- güsâr (güsârden) (گسار): yemek, içmek.

ġamgüsâr...

53- güster (güsterden) (گستر): döşemek, yaymak.

Maʕ ârif ehline ikrâm idersin ey keremgüster

54- güşâ/ güşây (güşâden) (گشا گشای): açmak.

kişvergüşâ, müşkilgüşâ...

55- güzâr / güzêr (güzâšten) (گذر گذار): geçmek, geçirmek, yapmak.

Ĥabîʕ at pürelem cân ĥasta dil maĥzûn ciger büryân

Bu derd-i cângüzâra bulmadım ʕ âlemde ĥiç dermân

56- güzîn (güzîden) (گزین): seçmek.

vaĥdetgüzîn...

57- ĥâ / ĥây (ĥâyîden) (خا خای): çiğnemek.**Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

- Şi' r-i şîrîniñ oqur şimdi Revânî hūblar
Her güzel olmuş yine tūṭî-yi şekkerhāy-ı 'ıyd
- 58- ḥ'āh (ḥ'āsten) (خواه): **istemek.**
Cümle dilḥ'āhımla taḥlişe şefā' at isterem
- 59- ḥ'ān (ḥ'ānden) (خوان): **okumak.**
Ta' lîmḥāne oldı gülistān bu demde kim
Gül ṭablalardur anda ğazelḥ'ān durur hezār
- 60- ḥ'ār/ hūr (hürden) (خور خوار): **yemek.**
ġamh'ār...
- 61- ḥırāş (ḥırāşiden) (خراش): **tirmalamak.**
dilḥırāş, cānḥırāş...
- 62- ḥız (ḥ'āsten) (خيز): **kalkmak.**
Enderün ḥıdmetine lâyıḳ olup
Şu' leḥız oldı çerāġ-ı emeli
- 63- keş (keşiden) (كش): **çekmek, kaldırmak, çekilmek.**
Bālākeş olma şu' le gibi rüzigārda
Mānend-i āb ḥāke yüzüñ sür meniş budur
- 64- ken (kenden) (كن): **kazmak.**
kūhken...
- 65- kūb(kübiden) (كوب): **dövmek, tepelemek.**
zerkūb...
- 66- küş (küşten) (كش): **öldürmek.**
zebūnküş...
- 67- lîs (lisiden) (ليس): **yalamak.**
kāselîs...
- 68- māl (māliden) (مال): **sürmek.**
Ravza-yı pürnūruña rümāle himmet isterem
- 69- nevāz /nūvāz (nevāhten) (نواز): **okşamak.**
dilnūvāz...

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

70- nih (nihāden) (نه): koymak.

ḳademnih...

71- nişin (nişesten) (نشین): oturmak.

Baḳılsa ger ol revzen-i dilnişin

Olur çeşm-i endişeye dürbin

72- nüş (nüşiden) (نوش): içmek.

Biḥamdillāh hele dārü'ş-şifā-yı feyz-i Rabbānī

Ḳadehnüş-ı zülāl-i āfiyet ḳıldı dil ü cānı

73- nümā/ nümāy (nümūden) (نما نماي): göstermek.

rünümā, rehnümā...

74- nüvīs (nüvišten) (نویس): yazmak.

ḥikāyenüvis...

75- pāş (pāşiden) (پاش): saçmak.

Sensin ol zāt-ı keremgüster-i deryādil kim

Kef-i dürpāşına mānend olamaz baḥr-ı sefid

76- penāh (penāhiden) (پناه): sığınmak.

Ḳıyām-ı sāyebān-ı devlet-i 'ālempenāhın için

Cibāh-ı ehl-i tāt at vaḳf-ı miḥrāb-ı sücūd oldı

77- per (periden) (پر): uçmak.

şebper...

78- perdāz (perdāhten) (پرداز): düzenlemek.

Olup bād-ı şabāsı nefḥaperdāz dem-i 'alīsi

Ḳılur feyz-i hevāsı mürde-yi şadsāleyi ihyā

79- perest (perestiden) (پرست): tapmak, tapınmak.

Bir kerre mazḥar olmağıla çeşm-i mestine

Oldum rübüde vādi-yi 'āşıkperestine

80- perver (perverden) (پرور): beslemek, büyütmek.

Şehensāh-ı keremver pādīşāh-ı mekremetperver

'Aḫāda reşk-i Bū Ca' fer seḥāda ḡıbḫa-yı Ḥātem

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

81- pesend (pesendiden) (پسند): beğenmek.

Ḥükmine teslîm iderdî gerden-i İskenderi
Ki göreydi rey³-i Eflâṭūnpesendiñ Filuffuş

82- peymā / peymāy (peymūden) (پیمای پیمای): ölçmek.

hevāpeymā, bādpeymā, bādepeymā...

83- pezîr (pezîreften) (پزیر): kabul etmek, almak, bulmak.

Āvāze şaldı ‘āleme bu nazm-ı dilpezîr
Ṭoldı şadā-yı dilkeş ile her diyār feth

84- pîrā / pîrāy (pîrāsten) (پیرا پیرای): süslemek.

erîkepîrā...

85- pūş (pūşiden) (پوش): giymek, örtmek.

Bağmayan āyine-yi cāma Felāṭūnāsā
Ḥam-ı esrār-ı sipihriñ açamaz serpūşın

86- rān (rānden) (ران): sürmek.

Dāyım olsun ol şehenşāh-ı me‘ānimenķabet
Kāmbaḡş ü kāmṛān ü kāmḃīn ü kāmīyāb

87- res (residen) (رس): erişmek.

mededres, destres...

88- rev (reften) (رو): gitmek.

peyrev, kalemrev...

89- rîz (rîhten) (ریز): dökmek.

ḡūrîz...

90- rübā/ rübāy (rübūden) (ربا ربای): kapmak.

kehrübā, dilrübā...

91- sâ /sāy (sāyiden) (سای سایی): sürtmek.

Ḥabbezā dürc-i gevher-i ḡaltān
Ki olur destsāy-i Aḡmed Ḥān

92- sâz (sāhten) (ساز): yapmak.

demsâz, çāresâz, ḡātîrsâz...

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

- 93- senc (senciden) (سنج): tartmak.
sühansenc...
- 94- serā / serāy (sürüden) (سرا سرای): şarkı söylemek.
ğazelserā...
- 95- sitān (sitāden) (ستان): almak.
cānsitān...
- 96- sūz (sūhten) (سوز): yakmak.
Gūş idenler ‘illet-i cānsūzunı bītāb olup
Taşlar ile gömgök itdi tenlerin dīvānevār
- 97- şikāf (şikāften) (شکاف): yarmak.
mūşikāf..
- 98- şikār (şikārīden) (شکار): avlanmak
dilşikār...
- 99- şiken (şikesten) (شکست): kırmak.
hātırşiken...
- 100- şinās (şināhten) (شناس): tanımak.
mūsiķīşinās...
- 101- şūy (şūsten) (شوی): yıkamak.
Muhtāc-ı āb-ı afv-ı güneşūyuñum seniñ
- 102- tāb (tābīden) (تاب): parlatmak, aydınlatmak.
Olunca heft māha sinni ol mihr-i cihāntābıñ
Dür-i dendānı revnaķbağş-ı dürr-i şāhvār oldı
- 103- tırāş (tırāşīden) (تراش): yontmak.
kalemtırāş, heykeltırāş...
- 104- yāb (yāften) (یاب): bulmak.
zaferyāb...
- 105- zā / zāy (zāden) (زا زای): doğurmak.
gevherzā...
- 106- zen (zeden) (زن): vurmak.
neyzen, tırzen...

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

E- Farsça İsim Tamlamalarının İmlâsı Üzerine Teklifler**1- İzâfet Kesresi Kaldırılan (İzâfet-i Maktû') Tamlamaların İmlâsı**

Farsçada izafet kesresinin kaldırılması suretiyle yapılan işlemler, tamlamayı başka bir yolla ifade etmek endişesinden değil, yeni bir kelime ve kavram üretmek için yapılmaktadır. Bu mantıktan hareketle izâfet-i maktû' durumundaki kelimelerin bitişik yazılması salık verilir. Zaten bunların Osmanlı Türkçesi'nde yaygın kullanılan biçimleri tek kelime gibi algılanmalarını mümkün kılmaktadır. Hem bunların üretilmesinde bazı kelimelerin dikkat çektiği görülmektedir.

1-ser (سر) kelimesinin başa alınmasıyla türetilenler:

serçeşme, sermuḥarrir, serlevḥa, serrişte, serkâtib, serḥayl, serkâr, sermenzil, sermāye, serḥadd...

2- mîr (میر) kelimesinin başa alınmasıyla türetilenler:

mîrbahr, mîrşikâr, mîrâhûr, mîralay, mîrlivâ...

3-velî (ولی) kelimesinin başa alınmasıyla türetilenler:

velî' ahd, velîni' met...

4-Diğer

dersa' âdet, ḥâceserây...

2- Ters Çevrilen (İzâfet-i Maktûb) Tamlamaların İmlâsı:

Farsça'da İzâfet-i maktûb ile oluşturulan tamlamalara bakıldığında yine bunların da yeni kavram ve kelime üretmek amacıyla kullanıldığı görülür. Bu tamlamalar da yine belli kelimeler kullanılmak suretiyle yapıldığı için bazı kelimelerin bu yolla ek hüviyetine sokulduğu görülür. Bu durumda böyle biçimleri bitişik yazmayı öneriyoruz.

1-nâme (نامه) kelimesinin terkinin sonuna alınmasıyla yapılanlar:

pendnâme, mahabbetnâme, şehnâme...

2- hâne (خانه) kelimesinin terkinin sonuna alınmasıyla yapılanlar:

mihmânḥâne, eczâḥâne, ḥayâlḥâne, kârḥâne, meyḥâne, kütübḥâne...

3- serâ / serây (سرا سرای) kelimesinin terkinin sonuna alınmasıyla yapılanlar:

büstânsērâ, diremsērâ, endühserâ, mihmânsērây, kervânsērây...

4-sâlâr (سالار) kelimesinin terkinin sonuna alınmasıyla yapılanlar:

mâidesâlâr, sipehsâlâr, kâfilesâlâr, ḥânsâlâr...

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

5-diğer...

ser'asker, kedḥudā, kedbānū, mehtāb, şemspāre, cihānşāh, güldeste, gülbērg...

3- Kaynaşmış Terkiplerin (Terkib-i Mezcî) İmlâsı:

Yukarıdaki tamlama biçimleri için ileri sürdüğümüz görüşler, mezcî terkipler için de geçerlidir. Bu terkiplerde kelimelerin kaynaşarak yeni anlam kazanmaları daha barizdir. Bunların bitişik yazılmaları gereği, her türlü tartışmadan varestedir.

neyşeker, sîmāb, ābdest, mürgāb, cāmeḥ'āb, ābrū, nāḥudā, kejdüm, şemşîr, zerdālū...

4- Atıf Terkiplerinin Yazımı:

İki kelime arasına “vav” getirilerek yapılan bu terkipleri, Farsça gramer kitapları dörde ayırır:

1. Anlamları birbirine yakın kelimelerle yapılanlar; (berg ü bār...),
2. Anlamları birbirine zıt kelimelerle yapılanlar; (āmed ü reft...),
3. Bir fiilin mazi ve muzari köküyle yapılanlar; (cüst ü cū...) ve
4. Kelimenin ilk harfinin “mim” ile değiştirilmesiyle yapılanlar; (**tār u mār, herc ü merc, ḥān u mār**..)

Atıf terkiplerinin yazımında ilk üç maddenin bir sorun teşkil ettiğini sanmıyoruz. Bunlar iki kelimenin arasına “vav” getirilmek suretiyle ayrı yazılmalıdır. Fakat metinlerde, dördüncü maddede yer alan örneklerin araya vav konulmaksızın; **tārmār, hercmerc, ḥānmār** biçiminde yazıldığı vakidir. Bunların kimi harekeli metinlerde **tārmār, ḥānumār** şekillerine sokulduğu da bir gerçektir. Ancak halk tipi metinlere konan gelişigüzel hareketlerin itimada şayan olamayacaklarını belirtelim. Bunların bitişik yazılmaları genel bir eğilim gösterdiği için, bitişik yazarken **tārmār, ḥānumār**... biçimi yerine **tārumār, hercūmerc, ḥānumār**... biçiminde yazmak daha ehvendir.

5- Farsça İsim ve Sıfat Tamlamalarının İmlâsında Hemze Meselesi.

Arapça unsurların imlâsı bahsinde değindiğimiz gibi, Farsçada da hemzeden kaynaklanan bir imlâ meselesi vardır. Asıl kurala göre, sonu ünlü okunan “hā-yı resmiye” ve “ye” ile biten bir kelimenin, diğer kelimeye bağlanırken terkibe işaret etmek üzere, sonuna “ye” yazılması gerekir. Ancak müstensihlerin kolaylık amacıyla, imlâyâ müdahale ederek, “ye” yi , “hā” ve “ye” nin üstüne koymaları, yeni şeklin hemze olarak algılanmasına yol açmış, böylelikle ortaya, Farsça

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

isim ve sıfat tamlamalarında, terkiplerin imlâsında olmayan yapay bir hemze meselesi çıkmıştır. Örnek verecek olursak;

Bâgçe-i cennet, çeşme-i âb-ı hayât, tûde-i sefid, nağme-i bülbül, Nizâmî-i Gencevî, Fuzûlî-i Bağdâdî...

İmlasıyla yazılan terkiplerin imlâsı;

Bâgçe-yi cennet, çeşme-yi âb-ı hayât, tûde-yi sefid, nağme-yi bülbül, Nizâmî-yi Gencevî, Fuzûlî-yi Bağdâdî...

Şeklinde olmalıdır.

Bu durumda sonu ünlüyle biten Farsça kelimelerin, isim ve sıfat tamlamaları oluşturmaları hâlinde, itibar edilecek kuralı şöyle ifade etmek mümkündür; sonu ünlüyle biten bir kelime, Farsça isim ve sıfat tamlamasına girdiğinde, kalın sıradan bir ünlüyle bitiyorsa, izafet çizgisinden sonra “yı”, ince sıradan bir ünlüyle bitiyorsa “yi” ile yazılmalıdır.

F- Sayıların İmlâsı:

Tarihî metinlerde Farsça sayıların yazımı da bir sorundur. Sayılar, ismin önüne sayı sıfatı olarak geldiklerinde ayrı yazılmalıdır;

heft iklim, **çâr** güne, **nüh** felek, **heşt** behişt, **deh** mürğ... gibi.

Ancak bazı sayılar, önüne geldikleri isimle kaynaşarak yeni bir kelime oluşturdukları takdirde, bitişik yazılmalıdırlar:

şesşper, yekâvâz, yekâhenk, yekvücüd, segâh, çâryâr, dügâh...

Çârsûda sûbesû hayrân gezerken serserî

Çılur feyz-i hevâsı mürde-yi şadsâleyi ihyâ

G- Özel Bir Öneri:

Özellikle manzum metinlerde Farsça bazı kelimelerin telaffuzlarına müdahale ederek Türkçeleştirmek, yaygın yapılan bir iştir. Bu işin daha çok med gerektiği zaman yapılması ve araya telaffuzu daha güzel hale getiren, ahenkli bir “i, e ve ü” sesinin girmesi beyhude bir çaba olmasa gerek. Cetlerimiz,

rûzgâr, âsmân, merzbûm, hudâvendgâr, perverdgâr, kirdgâr, hân mân, târmâr, hercmerc, şâygân, râygân... gibi kelimeleri şiirde;

rûzigâr, âsümân, merzibûm, hudâvendigâr, perverdigâr, kirdigâr, şâyegân, râyegân... ahengine getirmişlerdir. Bu işlemin yapılması, zikredilen kelimelerin bu sesle okunduğunun da bir göstergesidir. Metinlerde bunları Farsça asıllarıyla değil,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

Türkçeleşmiş biçimleriyle yazmak, onların bu çabalarına saygının bir gereğidir.

III- TÜRKÇE UNSURLARIN İMLÂSI:

Tarihî metinlerdeki Türkçe kelimelerin imlâsı, Türk dili sahasındaki uzmanların işi olduğundan, bu tebliğin konusunun dışında kalmakla beraber, karşımıza çıkan bir iki sorunu, bilim dünyasıyla paylaşmakta yarar vardır.

1- “durur” bildirme ekinin imlâsı³:

Türk dili sahasının uzmanlarına göre, eski bir “dur-” fiilinden gelen bu ek, bildirme eki işlevinde olup, “**durur**” imlâsıyla ve dayıma eklendiği fiilden ayrı yazılmalıdır. Ne var ki tarihî metinlerdeki imlâ bu görüşle pek uyuşmamaktadır. Bu ek, metinlerde, sonuna geldiği çekimli fiillere sürekli ve ısrarla bitişik yazılmaktadır. Hâl böyle olunca bu ekin uyuma tabi olarak bir de “**dürür**” biçimi ortaya çıkmaktadır. Bu da gösteriyor ki bu ek, yazageldiğimizin aksine, eklendiği fiile bitişik olarak yazılmalı ve uyuma girmelidir. Bu kelimeler;

gelmiş durur, olmuş durur, ol durur, söylemiş durur... yerine,
gelmişdürür, olmuşdurur, oldurur, söylemişdürür... şeklinde

yazılmalıdırlar.

Gerçi biñ yıl şabr ider içmez yemez leyl ü nehâr

Bildiler **vağşîdürür** zabt olmasa eyler firâr

2- “(y)i” mi “yi” mi?

Başlıktan da anlaşılacağı üzere, tarihî metinlerde hemzeden kaynaklanan sorunlardan biri de Türkçeye özgüdür. Genellikle Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde görülen bir imlâ özelliği olarak ünlülerden sonra gelen belirtme durum eki, hemze ile yazılmaktadır. Dilciler bu hemzenin sadece “i” sesini karşıladığına kani oldukları için, böyle bir metni gösterirken, yazılmadığına inandıkları “y” sesini, (y) şeklinde metne ilave etmektedirler. Yukarıda da görüldü ki, bu hemze aslında “y” sesini göstermek için kullanılmaktadır. Türk müstensihlerin bu konuda, daha deneyimli olan Farsları izleyeceklerine kuşku yoktur. “i” kabul ettiğimiz hemzeyi “y” saydığımızda - sondaki “i” nin harekeyle karşılandığını düşünüyoruz-

³ Bu ekin imlâsına ait fikir, Atabey Kılıç’tan ariyet alınmıştır. Bizim görüşümüz de aynı doğrultudadır.

yazılmadığı varsayılan kaynaştırma “ye” sini, (y) şeklinde yazmaktan kurtulmuş oluruz. Bizce bu tip belirtme durumu ekleri;

bâğçe(y)i, dere(y)i, çeşme(y)i şeklinde değil,

bâğçeyi, dereyi, çeşmeyi imlâsıyla yazılmalıdır.

SONUÇ

Bu bildirideki fikirler, kelimeleri çizgiyle ayıran tahlilî imlâ anlayışına alışmış kuralcı gözlerimize ve alışkanlıklarımıza, önce çok ters gelecek ve hatta bilimsel gayretimizi harekete geçirerek celallenmemize yol açacaktır. Bu ilk tepki geçtikten sonra deriz ki; çizgiyle ayırmaya dayanan tahlilî imlâyı, kendimiz de dâhil, hatasız uygulayan bir bilim adamı gördük mü? Bu soruya insaf ile verilecek cevap “hayır” dan başkası değildir. Çünkü bir adım ileri atıp, iki adım geri çekilen ve her önerinin ardından, aba altından sopa gösteren bir yapı içinden, doğrunun çıkmayacağını tahmin etmek zor değildir. O halde hiçbirimizin yanlışsız uygulayamadığı bu imlâyı tutunup, doğrusuyla yanlışıyla tek ve sade bir imlâyı teklif eden ve uygulanması son derece kolay olan “terkibî imlâ”ya karşı peşin fikir geliştirmek yersizdir.

İmla işi bir mutabakat işidir. Amaç, metinlerin bir birlik ve uyum içinde tespitidir. Bu sebeple, konulan kuralların açık, sade ve yalın olması gerekir. Bir kural yanlış bile olsa, tutarlılık gösterirse doğru sayılır. Bu bildiride ileri sürdüğümüz görüşler okunursa, terkibî imlâ anlayışının temel hareket noktasının kelimeleri çizgiyle ayırma işine son vermek olduğu görülür. Bu önerinin kökten çözümcü bir karakter göstermesi, araştırmacıları içine düştükleri girdaptan kurtarmaya yöneliktir. Hepimiz, tahlilî imlânın cenderesine sıkıştığımız için, kurtuluş yolu olarak nerdeyse şahsî bir imlâ anlayışı edindik. Birimizin üç çizgiyle ayırdığı bir kelime, birimizde iki, diğerimizde tek çizgiyle ayrılmakta ve ortaya dağınık bir görüntü çıkmaktadır.

Tarihî metinlerin imlâsındaki dağınıklığın başlıca nedeni Batıdaki filolojik metodun etkisinden gelmektedir. Batıda siyasal bölme tezlerinin dillere uyarlanışından başka bir şey olmayan bu yöntem, kelimelere tahlilî bir gözle bakarak onları bileşenlerine ayırır ve ayrımı kelimeye tatbik eder. Bu yüzden, metinlerimizdeki imlâ, bir kelime tahlili manzarası arz etmekte, kelimeler, bir savaş meydanında her uzvu bir yana savrulmuş erleri andırmaktadır. Bazen **ber-â-ber** kelimesinin imlâsı gibi gülünç, bazen de **ez-ber** ve **peygam-ber** kelimelerinin imlâsı gibi dramatik biçimler ortaya çıkmaktadır. Bu

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

dram, ruhumuzdan, irfanımızdan bir şeylerin parçalanıp götürüldüğü hissinden başka bir şey değildir. Böyle bir imlânın psikolojimiz ve estetik duygumuzu, olumsuz bir şekilde etkilemesi kaçınılmazdır.

Bu bildiride ileri sürülen fikirler, bugüne dek birikerek gelmiş imlâ sorunlarını bir çırpıda çözmeye iddiasında değildir. Burada ele alınmayan, farkına varılamayan, yanlış anlaşılan pek çok mesele olabilir. Bu eksiklikler, bu bildiri vasıtasıyla diğer meslektaşlarımız tarafından tamamlanırsa, bildiriyle amaçlanan hareket ivme kazanacaktır. Son söz olarak şunu söylemek isteriz, bakış açısı değişmedikçe, sorun çözmeye yeteneği bir şey ifade etmez.

KAYNAKÇA

- ATEŞ, Ahmed (1940-42) “Metin Tenkidi Hakkında”, **Türkiyat Mecmuası**, C VII-VIII, s. 253-267.
- HORATA, Osman (1992) “Klâsik Edebiyatımıza Ait Metinlerin Neşrinde Karşılaşılan İmlâ İle İlgili Bazı Problemler”, I. **Eski Türk Edebiyatı Kollojumu**, İLESAM, 17-18 Ocak 1992, Ankara.
- İNCE, Adnan (1992) “Tenkitli Metin Kurmada Karşılaşılan Güçlükler ve Çözüm Önerileri”, I. **Eski Türk Edebiyatı Kollojumu**, İLESAM, 17-18 Ocak 1992, Ankara.
- KAVAKÇI, Yusuf Ziya (1979) *İslâm Araştırmalarında Usul*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- KILIÇ, Atabey (2004) “Günümüzde Metin Neşri ve Problemleri Üzerine Düşünceler”, **GÜ Kırşehir Eğitim Fakültesi Yayınları**, Nu 1, s. 331-345, Kırşehir.
- KONUK, A. Avni (2006) **Mesnevî-i Şerîf Şerhi (C 1)**, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- KORKMAZ, Zeynep (1979) “Eski Osmanlı Kaynaklarının Yayınında Transkripsiyonla İlgili Değerlendirmeler” **Türkoloji Dergisi**, c. VIII, s. 67-78.
- OCAK, Tulga (1997) “Labial Hı'nın Çeviriyazıda Yazımı Sorunu”, **Çağdaş Türk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış-Nevin Önberk Armağanı**, s. 167-172, Ankara.
- ÖZTÜRK, Mürsel (1995) **Farsça Dilbilgisi**, Murat Yayınları, Ankara.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

-
- ŞAHİNOĞLU, M. Nazif (1997) **Farsça Grameri-Sarf ve Nahiv**, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Tahirü'l-Mevlevî (?) **Şerh-i Mesnevî (1-4 ciltler)**, Şamil Yayınları, İstanbul.
- TANYILDIZ, Ahmet (2007) “Sürelî Yayınlar Bağlamında Bazı Çeviri yazı Sorunları”, **Turkish Studies-Türkoloji Araştırmaları (Tunca KORTANTAMER Özel Sayısı I)**, V 2-/3, S 5, s. 524-533.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1983) **Osmanlı Türkçesi Grameri III**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- TULUM, Mertol (1983) “Filolojik Çalışma ve Eski Metinlerin Neşri Üzerine Görüş ve Tenkitler”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Aralık 1983, s. 1-8.
- TULUM, Mertol (1996) “Elvan Çelebi'nin Menâkıbu'l-Kudsiyye Adlı Eserinin İkinci Baskısı Münasebetiyle”, **İlmi Araştırmalar**, S 2, s. 175-228
- ÜNVER, İsmail (1992) “Arapça Farsça Kelimelerin İmlâsı”, **I. Eski Türk Edebiyatı Kollojumu**, İLESAM,17-18 Ocak 1992, Ankara.
- ÜNVER, İsmail (1993a) “Eski Türk Edebiyatıyla İlgili Sorunlarımız”, **Türk Dili**, S 500, s. 118-126.
- ÜNVER, İsmail (1993b) “Çeviri yazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”, **Türkoloji Dergisi**, C XI, S 1, s. 51-89.